

A KISÚJSZÁLLÁSI RIZSFÖLDEK: LEHETSÉGES ÚJ SZEREPLŐ A HAZAI ÖKOTURIZMUS TERÜLETÉN (?)

Kovács Tibor

Eszterházy Károly Egyetem, Gazdaságtudományi Intézet, kovacs.tibor@uni-eszterhazy.hu

Mottó:

*„A természet nem ismer semmilyen tréfát,
mindig igaz, mindig komoly, mindig szigorú, mindig igaza van
és a hibák, valamint a tévedések mindig az embertől erednek”
(Eckermann, J. P.)*

Absztrakt

Az ökoturizmus világszinten – benne magyar viszonylatban is – egyre gyorsabban növekvő, egyre ígéretesebb térspecifikus turisztikai terméket jelent. A fejlett világban már profitábilis turisztikai szegmens pl. a vad/madárvilág megfigyelése, ám hazánk – minden kedvező adottsága, ilyen irányú lehetőségei ellenére – még ebben is rendelkezik eddig ki nem használt, ám ígéretes potenciállal.

A magyar Alföld tipikus mezővárosa, Kisújszállás kiterjedt rizsföldjei jelentős másodlagos (antropogén) vizes élőhelyek, melyek különleges madárviláguk okán ideális – ám ökológiailag érzékeny, ezért fokozottan védendő – terepet jelenthetnek a madármegfigyelés (birdlife-watching) mint turisztikai kínálati termék kifejlesztésére, kiejánlására és hosszú távon is fenntartható társadalmi-gazdasági-környezeti hasznosítására, valamint más termékekkel való kombinálására, és ezzel a helyi turizmus (közvetve pedig a helyi lakosság életminőségének) jelentős, közép- és hosszú távon történő fejlesztésére.

Kulcsszavak: Kisújszállás, rizsföldek, ökoturizmus, turisztikai niche

Abstract

In a global sense – thus in Hungarian relations –, ecotourism refers to a more and more increasing, more promising space specific tourism product. Observing nature, for example, is a profitable tourism segment in the developed world. Yet Hungary somehow is a little bit lagging behind, despite all its favourable aspects and advantages.

The extensive rice fields of Kisújszállás, a typical country town in the Great Hungarian Plain, represent major secondary wetland habitats. Due to their unique birdlife they can offer an ideal – although environmentally sensible and therefore increased protectable – place for creating, promoting and utilising birdlife-watching as a product in tourism supply in the long-run, together with combining it with other products, thus giving an impetus to the development of local tourism (and of the quality of life of the local inhabitants as well) in the middle and long term run.

Keywords: Kisújszállás, rice fields, ecotourism, touristic niche

Problémafelvetés: ökoturizmus és kérdőjelei

Világszerte immár hosszú év(tized)ek óta tart az a folyamat, amely az „ökológiailag felelős turizmus”-ra mint eszményre és elvárásra igyekszik felhívni az útra kelők figyelmét, és fordítva, egyre szélesebb, a fenntarthatóságot és a természet- és környezetvédelmet kiemelt prioritásként kezelő utazó rétegek szemében értékelődik fel az ökoturizmus. (Itt meg kell jegyeznünk, hogy ezen cikknek nem tárgya az egyes, első látásra hasonlóan tűnő olyan definíciók elkülönítése és tisztázása, mint az „ökoturizmus”, a „természeti turizmus”, a „zöld turizmus”, az „etikus turizmus”, a „felelősségteljes turizmus”, hiszen ezek természetesen nem egy és ugyanazon jelentéssel bírnak, hangsúlyozva ugyanakkor azt, hogy meglátásunk szerint jelen írás témája esetében ezek egymástól szigorúan el nem választhatóak, és az ökoturizmus mindegyikből foglal magába alkalmazandó részeket.)

Írásunkban az ökoturizmus alábbi megközelítése (az IUCN, a világ egészére kiterjedő tevékenységet folytató természetvédelmi szervezet definíciója) értelmében teszünk kísérletet témánk kifejtésére: „Az ökoturizmus a környezetért felelősséget vállaló utazás és látogatás a viszonylag zavartalan természeti területeken, azok természeti, valamint jelen és múltbeli kulturális értékeinek élvezete és értékelése céljából, úgy, hogy kíméli azokat a látogatás káros hatásainak mérséklésével, valamint a helyi népesség társadalmi, gazdasági előnyökhöz juttatásával” (IUCN, idézi INTERNET 1). Ezt érdemesnek tartjuk még azzal kiegészíteni – hiszen az ökoturizmus felelőtlen, átgondolatlan, csak a profitszerzésre orientált „fejlesztése” a célterület pusztulásával is járhat –, hogy az ökoturizmus mint „szemlélet” is meg kell jelenjen az ilyen jellegű utaz(tat)ások alkalmával: „Az ökoturizmus ... egy szemléletet is jelent, amely a turizmus valamennyi formájának fenntarthatóvá tételét célozza, hogy a turizmus járuljon hozzá az ökoszisztéma megőrzéséhez vagy helyreállításához, és ne járjon negatív hatásokkal a természeti erőforrásokra.” (NATUREXPO 1996, idézi INTERNET 1).

Természetesen ez a fajta turizmus (amint az az IUCN meghatározásából is kiderül) nemcsak a természet és az ember régen megbomlott harmóniáját próbálhatja valamelyest visszabillenteni az „ideális” egyensúly felé, hanem – a fejlett országokban biztosan – profitábilis vállalkozás is, jelentős bevételeket termelő ágazat, így az adott térség/település fontos bevételi forrása, megtartó ereje lehet (CHAMBLISS et al. 2009). Az idézett szerző-hármas a 2000-es évek elején (2001) és végén (2009) végzett floridai, illetve azt a magyarországi helyzettel összehasonlító kutatásokat, melyek a birdlife-watching gazdasági jelentőségét elemezték, és amelyek jelen, a kisújszállási rizsföldekre mint potenciális ökoturisztikai területekre fókuszáló kutatás egyik kiindulópontját is jelentették.

A fent említetteken túl az ökoturizmus komplex társadalmi-gazdasági-környezeti jelentőségét, illetve vidékfejlesztési szerepét, mint a vidéki lakosság megtartásának, jóléte emelésének egyik alapját jelentő szegmenseket sok külföldi és hazai tanulmány elemzi, a bővebb információkért érdemes ezeket mélyebben is tanulmányozni (ld. pl. a lentebb hivatkozott COX 2006-ban publikált tanulmányának kiterjedt irodalomjegyzékében foglalt forrásokat).

A pontos meghatározás körüli, illetve a természeti környezet érzékenysége és gazdasági hasznosítása között feszülő ellentétek, kérdőjelek ellenére kijelenthető, hogy „A folyamatosan növekvő globális turisztikai üzletben az ökoturizmus a 21. század leggyorsabban növekedő szegmensei között található” – ahogyan azt COX is megállapítja 2006-os tanulmányában (INTERNET 2). Egyre nagyobb az igény az utazókban arra, hogy (egyrészt) a „háborítatlan”, az ember által minél kevésbé megbotlygatott eredeti, vagy (másrészt)

az ugyan antropogén (vagyis az ember által kialakított), másodlagos, de valamilyen egyedisége miatt mégis értékessé tett/lett természeti környezetet keressenek fel, s az ottani flórát és faunát tanulmányozzák (pl. wildlife-watching, birdlife-watching) kikapcsolódás, élményszerzés és tanulás céljából.

Hazánkban természetesen kissé sajátos a helyzet ebben a tekintetben is. Bár értékes természetes és antropogén eredetű másodlagos (pl. a Tisza-tó, mely eredetileg a Tisza folyó felduzzasztásával létrehozott mesterséges víztározó volt, mára azonban hazánk egyik sajátos, kiemelkedően értékes ökoszisztémájává vált, s a természetet kedvelő turisták egyik látogatott, népszerű magyarországi desztinációja lett) természeti területekkel rendelkezünk, ám azok jövedelmező, de egyben ökotudatos, fenntartható turisztikai kiaknázása még viszonylag gyermekcipőben jár; ezt természetesen annak tudatában jelentjük ki, hogy már minden nemzeti parkunk rendelkezik látogatóközponttal, tanösvények épültek-épülnek szerte az országban, s erdei iskolák is működnek a magyar lakosság (egyébként sajnos meglehetősen alacsony) ökotudatosságának fejlesztésére, illetve ökoturisztikai igényeinek kielégítésére – mindezek ellenére még jócskán vannak teendőik (természetesen a meglévő adottságainkra alapozva) ezen a téren is.

1. Újabb irány a turizmusban: utazz el oda, ahova egyébként soha nem mentél volna el!

A turizmus egyes, újabb utakat kereső résztvevői oldaláról immár megjelent egy olyan igény is, miszerint *menj el olyan helyekre, ahova egyébként soha nem mentél volna el* (ismeretlen szerző, é. n.). Ez a régóta klasszikus turisztikai desztinációk (Párizs, London, Grand Kanyon, stb., itthon pl. Budapest, Balaton, Hortobágy) mellett a 21. században végre megadja a lehetőséget több, korábban nem kifejezetten turisztikai (ám különleges, vonzó egyediségekkel rendelkező, ezért újonnan felértékelődő) célterületnek/településnek is, hogy „új belépőkként” egy-egy – lehetőleg növekvő – szeletet hasítsanak ki maguknak a(z öko-) turisztikai kínálat tortájából.

A puszta turizmusa a Hortobágy kapcsán már régóta kiemelt szerepet kap hazánkban – ugyanakkor az Alföld többi részén élők talán kissé méltatlanul mellőzötteknek érezhetik magukat, hiszen az átlagos utazó úgy vélheti: nincs ott semmi, nincs olyan látnivaló, amiért érdemes lenne ellátogatni az asztallap simaságú, – látszólag – kietlen tájra. Őket motiválandó, álljon itt a legnagyobb magyartól egy naplóbejegyzés 1820-ból: „Reám nem hat kellemetlenül a puszta, én néha csodálatosan jól érzem magam, ha szemem oly kevésbé érzem korlátozva, mint gondolataimat. Akárcsak a tengeren, eszméim itt is a végtelenbe kóborolhatnak, a néha egy-egy pillanatra olyan lendületre kapnak, hogy minden érzékemmel együtt magam is a föld térségein és minden földi dolgokon messze túl járok”.

A fentebb vázolt problémák és lehetőségek (azaz: az emberi tevékenység által át/alakított táj, másodlagos vizes élőhely mint egyedi ökoturisztikai adottság, réspiac, a turisztikai piac „új belépője”, Széchenyi mint az alföldi turizmus premodern marketingese) metszéspontjában található a címben jelzett magyarországi alföldi település, Kisújszállás és rizsföldjeinek, illetve ezek ökoturisztikai potenciáljának kérdésköre is. A város jelenleg még nem kiemelkedő turisztikai desztináció, ám két olyan egyediséggel (a jelen írás fókuszában álló rizsföldek, továbbá a kisújszállási születésű nagy magyar meseíró, Csukás István irodalmi munkássága) is rendelkezik, amelyek magyar – de akár szélesebb földrajzi, azaz külföldi, környező országokbeli – viszonylatban is a jövő egyik turisztikai reménységévé emelhetik.

2. Célkitűzés

Jelen tanulmány fő célja, hogy bemutassa a kisújszállási rizsföldek mint másodlagos, az ember természetátalakító tevékenysége hatására létrejött vizes élőhelyek turisztikai jelentőségét, rámutasson arra a ma még nem teljes mértékben kihasznált lehetőségre, amelyet ezek a területek jelenthetnek a Kisújszállásra irányuló felelős és fenntartható ökoturizmus szilárd megalapozásában és tartós fellendítésében, elemezze azokat a kockázatokat, amelyeket a nem megfelelően ellenőrzött és koordinált ökoturisztikai növekedés jelenthet, illetve javaslatot tegyen a komplex, az ökoturizmus köré épülő helyi turizmusfejlesztési irányokra is.

3. Módszertan

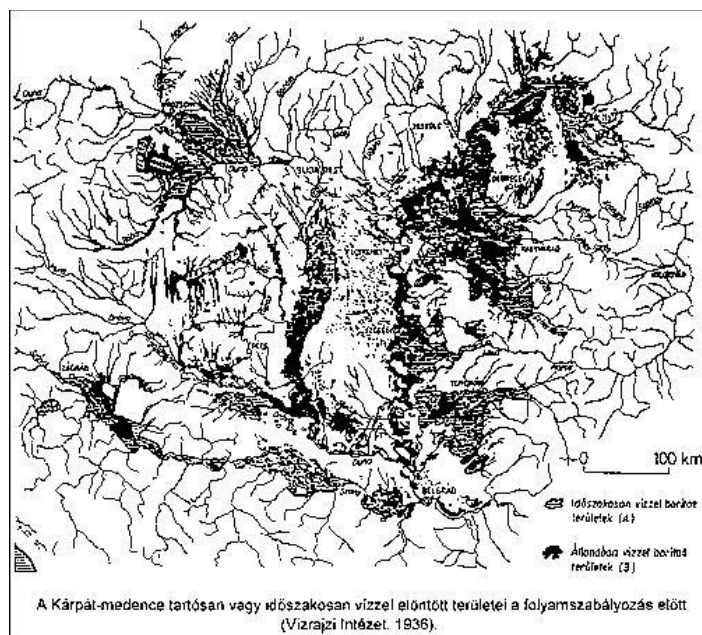
A cikk elkészítéséhez elemeztem a témára vonatkozó, releváns hazai és külföldi szakirodalmat, feldolgoztam a kutatás fókuszát képező kérdéskört érintő tudományos és népszerűsítő írásokat, statisztikai adatokat gyűjtöttem, tanulmányoztam és használtam, prominenciavizsgálatot végeztem a városvezetés (polgármester, főállású alpolgármester, jegyző) körében, illetve interjúkat készítettem kisújszállási rizstermesztési, valamint ökoturisztikai szakemberekkel, vezetésükkel – különböző évszakokban – több helyszíni bejárást is tettem a rizsföldeken, végül megtekintettem és felhasználtam a helyi elektronikus médium témába vágó adásait is.

4. Előzmények: a Kárpát-medence rövid természetföldrajzi és történeti bemutatása a vízgazdálkodás átalakítása és a rizstermesztés szemszögéből

Magyarország természetföldrajzi képében (és ennek hatására gazdálkodásában, illetve társadalmi viszonyaiban is) szó szerint és átvitt értelemben is jelentős „vízválasztó” volt a 19. század közepe.

A Kárpát-medence területének kb. 1/3-a (s azon belül az Alföld, a Tisza-mente jó része) a jelzett időszakig állandóan vagy időszakosan vízjárta terület volt (1. ábra), ennek minden társadalmi-gazdasági előnyével és hátrányával együtt.

1. ábra: A Kárpát-medence a folyószabályozási munkák előtt

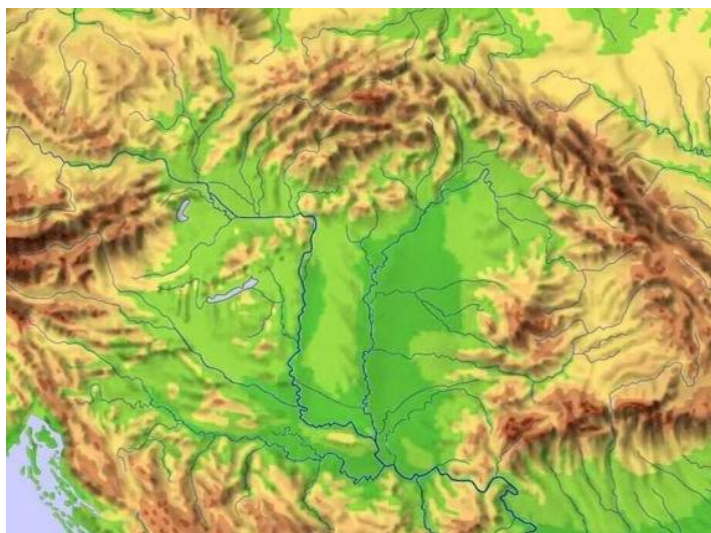
Forrás: Internet 3

Úgy tűnik, eleink akkoriban inkább a hátrányokat vélték túlsúlyban levőknek, ezért az 1840-es évekre Széchenyi István grófban megérett az elhatározás: mindeneelőtt a szeszélyes, veszélyes Tiszát szabályozni kell (mely a kezdeményező szándéka szerint az egész Tisza-völgy ügyének komplex, társadalmi-gazdasági-környezeti rendezése felé tett egyik fontos lépés volt), saját, 1846-ban mondott szavaival: „A Tisza völgyét és ennek orvoslását, mint én tartom, nem vidéki, vagy éppen rokonszenvű, egy-egy határnak kedvező körülmények szerint kell felfogni, de országos és az egész roppant vízszerkezetnek lehető legegyszerűbben kedvező szempontból”.

A gondolatot tett követte, s 1845-46-ban elindult a folyó megrendszabályozása. Ennek következtében megnőtt a víz esése, sodrása, alkalmassá vált a hajózásra, és csökkent a folyó közelebbi és távolabbi környékét tengerré változtató árvizek veszélye (TÜSKÉS 1978: 39).

A folyószabályozások következtében ugyanakkor kiterjedt térségek természet- (benne víz-) földrajzi környezete értelemszerűen jelentősen megváltozott (2. ábra), illetve az érintett lokális társadalmak felépítése, gazdálkodása is markánsan átalakult – beleértve ebbe természetesen Kisújszállást is.

2. ábra: A Kárpát-medence a vízrendezések után

Forrás: Internet 4

A 21. század felértékelődő ökotudatának és a rendszerben való gondolkodásnak előzményeként talán nem haszontalan e helyütt utalni Kvassay Jenő munkásságára, aki már 1888-ban nem a tisztán technikai szempontú, hanem a komplex szemléletmódú folyószabályozás szükségességére hívta fel a figyelmet – szerinte tekintettel kell lenni a mezőgazdaság fejlettségi állapotára (annak extenzív vagy intenzív voltára), a népsűrűsége, illetve a nyereendő vagy megvédendő talaj minőségére is (KVASSAY 1888).

Fenti meglátásainak valóságát igazolta, hogy a Tisza szabályozása következtében az Alföldről jórészt eltűntek a korábbi vizes élőhelyek (mocsarak, lápok), helyükbe léptek a legelők, szántóföldek, illetve jelentős területeket érintett és veszélyeztet ma is a kiszáradás, a szikesedés (DUCZA 1987). Valóra vált a jóslat: „Utódaink útja és a mi eddigi utunk egymással homlokegyenest ellenkeznek: míg mi folyóink szabályozásával azok vizét gyorsan levezetni törekedtünk, addig unokáink gáttal fogják azokat torlasztani és az országban visszatartani. Lehetőleg sokat és nagy területeket öntözni...” (KVASSAY 1875).

Természetesen azok után, hogy az ember duzzasztógátak, zsilipek, csatornák építésével megzabolázta a folyókat, a csatornák – és jelen témánk szempontjából ez a kulcsfontosságú tény – egyben a belvizek levezetését és az öntözést is szolgálták, s szolgálják azóta is (TÜSKÉS 1978: 38).

5. Rizstörténet Magyarországon

Adódik a kérdés: miért volt indokolt röviden leírni a fenti víztörténelmet és annak következményeit? Természetesen azért, mert a folyószabályozás következményeként létrejött szikes talajok alapesetben kevés agrárproduktivitást mutatnak, ám a víz, az öntözés ezeket a szikeseket is használhatóvá teheti, mégpedig kiemelkedően pl. a rizstermesztés számára.

Ugyanakkor ha ezt a szót – *rizs* – kiejtjük, elsősorban Kína, s a Távol-Kelet többi országa jut eszünkbe, mint a világ rizstermesztésében és –fogyasztásában meghatározó térségek. Mi indokolja tehát Magyarország ilyen irányú említését, s benne Kisújszállás mint rizstermesztő vidék bemutatását, illetve potenciális „járulékos (ám ígéretes!) tevékenység”-ként az ökoturizmus lehetőségeinek elemzését?

Mint sok minden más, első látásra meglepő dologra, erre is a sajátos magyar történelmi fejlődés adhatja meg a választ.

1526-ban Magyarország területének egy jó része az Ottomán Birodalom fennhatósága alá került. A hazánkban tartósan berendezkedő törökök egyik kedvenc étele a piláf volt, aminek a rizs az egyik összetevője. Mivel azonban a megszállt magyarországi területektől távol estek ezen alapanyag beszerzési forrásai, a megszállók kísérletet tettek a rizs itteni meghonosítására, mégpedig legelőször Temesvár mocsaras környékén, illetve a Dunántúl déli területein (INTERNET 5). A törökök 17. század végi kiűzése után itáliai és francia betelepülők vitték tovább hazánkban a rizstermesztést, majd a 19. században új ötletek és kísérletek sorozata biztosította a rizs eredményes és sikeres magyarországi termesztését – ennek eredménye volt, hogy 1900-ban a Párizsi Világkiállításon a magyar rizs aranyérmét nyert (INTERNET 5)!

A 20. század ugyanakkor – csakúgy, mint az élet minden más területén – a magyarországi rizstermesztésben is hullámheggyekkel és hullámvölgyekkel tarkított periódus volt:

- a század első negyedében – felbuzdulva a fent leírt sikereken – olyannyira kizsarolták és tönkretették a földeket a haszonmaximalizálás, a gyors meggazdagodás reményében, hogy az I. világháború idejére már csak néhány holdnyira zsugorodott a rizs magyarországi területe (INTERNET 5);
- az 1930-as évektől azonban újra terjedni kezdett a hazai rizstermesztés, melyet a haltenyésztéssel kötöttek össze, s
- a II. világháború idejére Obermayer Ernő kezdeményezésének és a rengeteg kísérletezésnek köszönhetően megtalálták azt a fajtát, amellyel a rizstermesztés nálunk is sikerre vihető volt (INTERNET 5);
- a vesztt háború utáni voluntarista szocialista gazdaságpolitika az addigi legnagyobb területen (50 353 ha-on) termesztette a rizst, ám ezzel párhuzamosan 1955-re rekord alacsony szintre süllyedt a termésátlag: mindössze 0,76 tonna/ha volt (INTERNET 5)!
- az 1980-as évek végén és a '90-es években – a kedvezőtlen időjárás és a rendszerváltás különféle negatív hatásaként – a rizs vetésterülete évről évre csökkent, ugyanakkor a nemesítés eredményeként jócskán gyarapodott az állami minősítésű fajták száma (INTERNET 5);
- manapság pedig, az EU tagjaként hazánk számára a rizstermesztés területi fejlesztésének kvótája 3222 ha-ban állapított meg – ám sajnos ma még ezt a lehetőséget sem használjuk ki teljes egészében... (INTERNET 5)

S hogy mi a rizsterületek jelentősége? Értelemszerűen a termesztésen, élelmiszeralapanyag-ellátáson túl a hazai mezőgazdaság igazi különlegességei, hiszen a területek a tenyészidőszak jelentős részében vízzel elárasztottak, s a sekély vízborítás különösen kedvező élőhely a kétéltűek és az ízeltlábúak számára, amelyek bőséges élelemforrást jelentenek az itt megforduló gazdag madárvilág számára. Jelenleg Magyarországon Kisújszállás mellett Karcag, Szarvas, Mezőtúr, Gyomaendrőd, Békés, Csárdaszállás és Köröstarcsa határában találkozhatunk működő rizstelepekkel (INTERNET 5), és a rájuk települő különleges élővilággal – mint potenciális ökoturisztikai vonzerővel.

A következőkben a fókusz az elemzett település, Kisújszállás (mint hazánk gyakorlatilag legjelentősebb rizstermesztő és –feldolgozó területe), és az itt található rizsföldek ökoturisztikai vizsgálatára helyezük.

5.1. A kisújszállási rizsföldek és ökoturisztikai jelentőségük

Kisújszállás a fővárostól, Budapesttől 150 km-re kelet-délkeletre, Debrecentől 80 km-re nyugat-délnyugatra, Jász-Nagykun-Szolnok megye keleti részén fekvő, 11 ezer lakosú, tipikus alföldi mezőváros. A város igazgatási területe 205 km², melynek egy része országosan is kiemelkedő jelentőségű rizstermesztő térség (kiegészítésként elmondható, hogy a kisújszállási rizstermesztés az európai rizstermesztés északi határán fekszik; normál és indián rizs vagy vadrizs ettől északabbra kontinensünkön jelenleg nem termesztendő).

A rizsterületek – alapvető mezőgazdasági funkciójukon túl – Alföldünk, benne Kisújszállás különleges működésű, sajátos megjelenésű másodlagos vizes élőhelyei; bár többnyire intenzív művelés alatt állnak, az év jelentős részében mégis számos madárfaj számára kiemelt fontosságú élőhelyként funkcionálnak (MONOKI Á. 2011).

A – minden évben változó kiterjedésű, ma kb. ezer ha kiterjedésű – kisújszállási rizsterületeken két rizsfaj termesztése folyik:

- az egyik az ún. *hagyományos* (holott időben később kinemesített, de általunk, fogyasztók által mégiscsak régebb óta ismert és használt) rizs (*Oryza sativa*) (feldolgozás után fehér és barna változatban ismerjük őket) (ezen rizs termesztésével a Nagykun 2000 Mezőgazdasági ZRt. foglalkozik, kiemelkedő sikerrel, hazai és nemzetközi elismertséggel. Tapasztalataik, eredményeik, termékeik olyan kiemelkedőek, hogy csak a 2016-os évben látogatást tettek a cégnél chilei szakemberek, illetve maga a japán nagykövetség is);
- a másik az ún. *indián rizs* (vadrizs, fekete rizs) (*Zizania aquatica*). Ez az amerikai Nagy-tavak vidékén őshonos vadvízi gyomnövény hazánkba 1988-ban, az Amerikában élő magyar származású üzletember, Molnár Miklós segítségével jutott el. Az ő ötlete volt, hogy az itthon addig még nem termelt, de az egészséges étrendet kedvelők körében már keresett gabonát elhozza Magyarországra, azon belül a kedvező természeti és vállalkozói-szakmai feltételeket kínáló Kisújszállásra (INTERNET 6).

A fent említett két rizsfaj eltérő termesztési módszerei egyben eltérő megjelenésű és adottságú vizes élőhelyeket is jelentenek:

- a *hagyományos rizs* jól előkészített, egyengetett, abszolút simaságú területeket igényel, amelyeket a vetést követően többször is elárasztanak, lecsapolnak, szárítanak, ezért potenciális élőviláguk sem túl heterogén, míg
- az *indián rizs* vetésterülete nem kíván olyan gondos előkészítést-egyengetést; ennek köszönhető, hogy néhol kisebb szigetek is kialakulnak a rizsföldön, melyek fészkelőhelyként funkcionálnak, illetve mocsári növényfajok kolonizációjára kínálnak lehetőséget (MONOKI Á. 2011: 308); a vetést is többnyire repülőgépről végzik, és csak egyszer árasztják el a földeket, így sokkal inkább emlékeztetnek az eredeti vizes élőhelyekre, ennek következtében ezek a rizsföldek „vadabbak”, és sokkal változatosabb élővilágnak adnak otthont (MONOKI Á. 2011).

Összességében a kisújszállási rizsföldek számos madárfaj (2010-ben a város környéki termőterületeken összesen 170 madárfajt regisztráltak, ezek nagy része védett, 43 faj pedig fokozottan védett) számára nyújtanak ideális táplálkozó- és pihenőhelyet.

Legfontosabb, legféltettebb kincsünk a hazánkban kipusztulófélben lévő *székicsér* (*Glareola pratincola*, 3. ábra), melynek ezek a rizsföldek az utolsó menedékei. Esetében különösen nagy a gazdálkodók és természetvédők, illetve az önkormányzat felelőssége, hogy megőrizze ezeket a sajátos élőhelyeket, így biztosítva a faj fennmaradását (MONOKI 2011). Hazánkban – legjobb tudomásunk szerint – mintegy 40 pár költött a 2016-os évben, ebből kb. 30 pár a kisújszállási térségben. Ennek a fajnak a túlélése nagyban függ a terület háborítatlanságától, illetve az évi csapadékmennyiségtől és –intenzitástól. A fajfenntartás érdekében fontos tény, hogy bár a csapadék befolyásolása túlmutat a szakemberek kompetenciáján, ám a terület tömegturizmus elleni zavartalanságát komoly, összehangolt és felelős védelmi munkával már elő lehet segíteni. Feltétlenül el kell kerülni a turizmus mennyiségi növelését, hiszen ez alapvető morális kötelességünk is, s ennek kapcsán biztos, hogy a faj védelmében 30-40 éve tevékenykedő természetvédő közösség ellen fog állni a területre esetlegesen érkező nagy mennyiségű turista láttán (ahogy ezt az interjú során a helyi ökoturisztikai vállalkozó kifejtette).

3. ábra: A kisújszállási rizsföldek legnagyobb természeti kincse, a székicsér

© Kókay Szabolcs - MME - www.mme.hu

Forrás: Internet 7

5.2. Gyakorlati és filozófiai problémák a rizsföldek fenntartható és gazdaságilag is eredményes ökoturisztikai hasznosíthatóságában

A rizsföldek mint intenzív mezőgazdasági művelés alatt álló, profitot termelő területek az emberi tevékenység miatt ki vannak téve a természeti környezet degradációja veszélyének, ennek kapcsán pedig az itt élő vagy időszakosan megtelepedő madarak veszélyeztetésének, azaz eleve feltételezhető az agrárvállalkozók és a természetvédők és valódi ökoturisták bizonyos érdekellentéte. Ennek valószínűségét erősíti, hogy – tudomásunk szerint – jelenleg az információáramlás és a fenntartható, kölcsönös előnyökön alapuló együttműködés a két fél között még nem minősíthető ideálisnak és gördülékenynek.

További problémát jelent, hogy a madármegfigyeléseket szervezők és az önkormányzat illetékesei között még nincs folyamatos együttműködés, illetve egyelőre hiányzik az a kidolgozott, végrehajtható, a fenntarthatóságot és a profitabilitást egyaránt szem előtt tartó ökoturisztikai stratégia is, mely egyesítené és harmonizálná az önkormányzat, a mezőgazdasági vállalkozók, a természetvédelmi szakemberek és az ökoturisták ma még egymásnak sokszor alapvetően ellentmondó érdekeit.

Lényeges problémát jelent a helyi lakosság nem megfelelő környezettudata, ismerethiánya, az ökoturizmusba bekapcsolható vállalkozások (éttermek, szállásadók, idegenvezetők, stb.) részleges érdektelensége, nem megfelelő innovativitása, s a rendelkezésre álló fejlesztési források elégtelen volta.

A kutatás során az interjúkból kiderült, hogy önmagukban a rizsföldekben nincs akkora potenciál, hogy azok önmagukat el tudják adni mint az év egészére szóló ökoturisztikai attrakció (az év folyamán a tavaszi árasztások azok, amikor jelentős madármozgás figyelhető meg a területen. A sekély, táplálékban gazdag vizek nagy tömegekben vonzzák azokat a fajokat, amelyek Európa-szerte megfigyelhetőek, de ez kb. csak egy 3-4 hetes időszakot jelent. Ezután a rizsföldek elkezdnek zöldülni, a vonuló fajok továbbállnak, s „csak” a költőfajok maradnak.) Ezen szezonális oldására a „Javaslatok...” részben teszünk kísérletet.

A fentiek során már elemeztük, hogy maguk az ökoturisták is veszélyt jelenthetnek a területre: az ellenőrizetlen növekedés, az „ökoturisztikai rapszicok” felbukkanása, a rövidtávú profitot hajszoló végveszélybe sodorhatják ezen élőhelyek páratlan madárfajait.

Komoly (talán a legkomolyabb, de sajnos a legtöbb, napról napra élő és magát a természet urának érző ember számára nem értelmezhető), a napi gazdasági hasznosíthatósági dilemmákon jóval túlmutató kérdés a vad- és madárvédelmi problémák erkölcsi-etikai-filozófiai megközelítése (mely a magyarországi tudományos életben sincs még a figyelem középpontjában): a 20-21. századi ember mintha elfeledte volna, hogy a természet nélkül nem élhet, és nem is biztosított a saját túlélése sem. Igaz, nem csak a turizmusra fókuszálva, de a természetet megillető jogokat már régebben is tárgyalták neves nyugati szerzők, tudósok, kutatók. CARSON vegyszerek kontrollálatlan felhasználása ellen, s ennek örvén közvetetten a madarak, illetve az egész élővilág védelmének kötelezettségére hívja fel a figyelmet (CARSON 2007), míg FERRY. már negyed századdal ezelőtt köszöntötte az új rend, az ökológia beköszöntét, s talán a legjobb összefoglalást adta az ember és természet viszonyának bölcséleti-gyakorlati lényegéről (FERRY 1994). A rizsföldek ökoturisztikai hasznosítása kapcsán mindenképpen a gondolkodás homlokterében kell tartani a francia filozófus gondolatát: „Az ökorendszerek jobban működnek maguktól, mint az emberi felépítmények többsége. Olyannyira, hogy beavatkozásaink a leggyakrabban szerencsétleneknek bizonyulnak, ezért – akárcsak a gazdasági jellegű dolgokban – igen nagy óvatosságra van szükség.” (FERRY 1994: 291). Az ember állatvilággal szembeni felelőtlenség viselkedését és az állatokkal kapcsolatos kötelezettségeinket vizsgálja a híres angol zoológus, MORRIS is – az ökoturisztikai fejlesztések során az ő gondolatait is át kellene ültetnünk a gyakorlatba (MORRIS 1995).

5.3. Kockázatok a marketing-tevékenységben

Az ökoturizmus esetében fokozottan érvényes „az éremnek mindig két oldala van” igazsága. Részben nagyszerű gazdasági, illetve marketing-lehetőség egy adott település, térség számára, ugyanakkor kiemelt figyelmet kell fordítanunk arra, hogy minden eszközzel kiküszöböljük a tömegturizmus kialakulását, a felelőtlen turisták figyelmének felkeltését, a térségbe való vonzását, végső soron a természeti értékek tömegturizmus általi veszélyeztetését, esetleg elpusztítását.

A kutatás során készített interjúkból komoly veszélyforrások derültek ki: többek között óriási kockázatot jelent a „túl jól sikerült” marketing tevékenység is. Emiatt ugyanis ellenőrizetlenül emelkedhet a területen megjelenő turisták száma, ezzel párhuzamosan megjelennek a nem hivatalos túravezetők is, akiktől igen messze áll a hosszú távú, fenntartható ökoturizmusfejlesztés ideája – ők mindössze az azonnali haszonszerzést tekintik céljuknak, ezzel alapvetően veszélyeztetve a megfigyelendő élővilágot (az egyik interjúban ez szó szerint így hangzott el: „az önjelölt túravezetők beviszik a fizetőképes vendéget azokra a területekre, amelyeket hosszú évtizedek óta óvunk a faj fennmaradása érdekében, s kis borra valóért képesek lesznek szemet hunyni olyan dolgok felett is, amik már messze az etikus határon kívül vannak”).

A kiegyensúlyozott fejlesztések, a turisztikai marketingtevékenység során rendkívüli feladatokkal szembesülnek a helyi érdekeltek: a kisújszállási rizsföldeket „fel kell tenni” az ország, illetve a kontinens ökoturisztikai térképére, ám csakis a szigorúan ellenőrzött, etikus turizmus megengedhető, keményen ellent kell állni a tömegturizmus elterjedésének, a helyi élő/madárvilág veszélyeztetésének. Konkrét veszélyforrásként megjelölhetőek a – kulturális alapon egyébként eltérő viselkedésű – kíváncsiak, akik csak az ökoturista „álarcát” viselik, ám lelkükben sajnos messze vannak az öko-etikus magatartástól: negatív példaként említhetjük, hogy egyes magyarokra jellemző, hogy a túravezető elviszi őt a célponthoz, de a fészekhez – természetesen – már nem engedi oda, ám másnap a magyar immár a vezető – és ráadásul fizetés – nélkül visszamegy, és fényképez... Némely holland madármegfigyelőre jellemző a GPS-es helymeghatározás, melyet aztán az interneten közzé is tesznek – ezzel egyre növekvő spontán, szakavatott vezetés nélküli forgalom generálódhat a területen, óriási veszélynek kitéve az élővilágot, arról nem is beszélve, hogy ez anyagi hasznot egyetlen helybélinek sem hajt.

5.4. Javaslatok a továbblépésre a helyi ökoturizmus fejlesztése érdekében

A már említett-hivatkozott CHAMBLISS et al. (2009) munkája alapján és azt továbbgondolva a következőkben ismertetjük, milyen tevékenységeket lenne érdemes Kisújszálláson is meghonosítani, hogy a rizs ne csak (még ha oly fontos is) élelmiszer-alapanyag legyen, hanem – a termőhelyek élővilágának hazai és európai szintű egyedisége, ritkasága okán – a város egyik egyedi és komplex, fenntartható (és természetesen szigorúan védendő) ökoturisztikai vonzereje is.

A helyi, rizsföldekre alapozott ökoturisztikai fejlesztések rövid- és középtávú fő teendői az alábbiakban foglalhatóak össze:

- minden évben 3-4 napos, az érdekeltek (természetvédők, ökoturisták, önkormányzat, rizstermesztő agrárvállalkozók, egyéb bevonható vállalkozások) által egyeztetett időpontban megrendezett *vad- és madárvilág-ünnep* (ezek alkalmával kifejezetten hangsúlyozni kell az endemikus fajokat, a helyi különlegességeket, illetve azokat az egyediségeket, amelyek sajnos már csak nagyon kevés helyen találhatóak meg hazánkban, illetve a földkerekségen – ld. pl. a székicsér); ennek érdekében
- *összefogás* a Hortobágyi Nemzeti Park szakértőivel a programok sikeres kidolgozása, kivitelezése, lebonyolítása érdekében – mindezt úgy, hogy az érdekelt felek közösen azonosítják a lehetséges célcsoportokat, illetve komplett ajánlatokat dolgoznak ki az egyes hazai és külföldi potenciális ökoturisztikai célcsoportok számára, *kiemelt prioritásként kezelve a helyi élő/madárvilág jogait*; s hogy mindez eredményes legyen,

- a technikai-infrastrukturális feltételek megteremtése is alapvető fontosságú, úgymint tanösvények és megfigyelőhelyek kiépítése (rövidtávon megvalósítandó), illetve látogatóközpont megépítése (középtávon);
- az ünnep középpontjában természetesen a speciális madár- és vadvilág áll, de ezek mellé – tágítva a bevonható célcsoportokat is – más, kiegészítő tevékenységeket is lehetne ajánlani (horgászat, lovaglás, túrázás, rizses ételek főzőversenye, öko-totó, stb.)
- a rendezvényeket mindig a helyi vendéglátás, a helyi kulturális örökség különlegességeivel együtt kell kínálni (ennek kapcsán a helyi szalmafonók készíthetnének ajándéktárgyakat [pl. rizsszalmából kalapot], illetve meg lehetne próbálni rizschipset, ad absurdum rizspálinkát is készíteni és árusítani), megfelelően azonosított és körülhatárolt, hatékonyan megszólított, minél fogékonyabb és fizetőképesebb célcsoportok számára;
- kiemelten fontos a *társadalmi mondanivaló* hangsúlyozása, az öko-marketing is (ehhez igénybe véve a helyi és regionális, esetleg országos médiát is): meg kell *védenünk a természetet, és tisztelnünk kell azt, hiszen nélküle – tetszik, nem tetszik – mi is elpusztulunk!*
- ehhez kapcsolódóan szervezhetőek tematikus (ökoturisztikai) konferenciák, műhelyfoglalkozások is (majd hosszú távon akár egy rizsre alapozott öko-tudásközpont is felépíthető lenne...),
- s természetesen az egészét egy profi, magas színvonalú és folyamatos, hangsúlyozottan ökotudatos turisztikai *marketinggel* is meg kellene támogatni az eredményesség érdekében.

Összefoglalás

Az Alföldön történelmileg is a víz és az ember volt és maradt a két legfontosabb tájformáló tényező – ez fejeződik ki az „áldás és átok a víz” gyakran emlegetett ősi és bölcs igazságában is (TÓTH 2001: 37).

Kisújszállás – az egyelőre még szűkös anyagi erőforrások, a helyi lakosság nem megfelelő környezeti tudata, az etikátlan turista megjelenése veszélyének mint gátló tényezők szorításában, illetve a mezőgazdasági termelők bizonyos ellenérdekeltségei mellett – igyekszik őrizni *természeti* környezetének, Alföldünknek még megmaradt, valamint az antropogén (emberi) tevékenység következtében kialakult sajátos megjelenésű és működésű másodlagos vizes élőhelyeit is. A 19. századi folyószabályozások miatt eltűnt ugyan az egykor kiterjedt mocsárvilág és gazdag élővilága, ám a város határában mesterségesen létesített rizsföldek és halastavak – mint láttuk – ma már (még...) számos madárfaj számára nyújtanak élőhelyet (MONOKI 2011).

Az amerikai Florida Institute of Technology által készített és hivatkozott kutatás szerint (mely Kisújszállás esetében is alkalmazható lenne) a madárvilág megfigyelésére épített, felelős és etikus ökoturizmus komoly lehetőség lehet, s amely – a gazdasági profit termelésén, a helyi lakosság bevonásával a lokális életkörülmények javításán túl – a természeti területek és a helyi vad- és madárvilág megőrzésében is segíthet (CHAMBLISS et al. 2009). Mindez természetesen csakis minőségi, rendkívül körültekintő, az összes érdekelt konszenzusán alapuló, *a lokális vad- és madárvilág jogait prioritásként kezelő* fejlesztés lehet; feltétlenül el kell kerülni a tömegturizmust, hiszen az valószínűsíthetőleg magát a megfigyelni szándékozott élővilágot pusztítaná el visszavonhatatlanul és nagyon rövid idő alatt.

Az alapvetően agrárjellegű és ilyen hagyományokkal rendelkező településen a rizstermesztés tehát komoly ökoturisztikai lehetőségeket kínál. A helyi Nagykun 2000 Mezőgazdasági ZRt. ugyanis – mint

láthattuk – mára a hazai rizstermesztés legnagyobb szereplőjévé nőtte ki magát (FAZEKAS 2010), és az Indián Rizs kft. is jelentős termelő, s mert a magyar rizst Európában a legjobbak között tartják számon, van alap – a turizmuson is túl – egy specializált ágazati *tudásközpont* kifejlesztésére is. Az ez irányú törekvést a település régi és nagy múltra visszatekintő iskolaváros-jellegének felélesztése is támogatná.

Természetesen (profi marketinggel megtámogatva) más *helyi termékek* – például a minőségi gyümölcsपालinkák, a birkapörkölt, a kunsági percc, a szűcs-, szűr- és kunhímezések, stb. – helyi és térségi értékesítése is fokozhatná a kisújszállási turisztika siker-esélyeit.

Köszönetnyilvánítás

Tisztelettel köszönöm Dr. Ducza Lajos agrármérnök, helytörténész, főiskolai docensnek a cikk megírásához fűzött értékes szakmai tanácsait, és azt, hogy lektorálta ezt az írást. Köszönet illeti Oláh Miklóst, a kisújszállási Nagykun 2000 Mezőgazdasági ZRt. rizstermesztési ágazatának vezetőjét a terepi bejárásokért, illetve a nyújtott elméleti szakmai segítségért, Pabar Zoltánt, helyi természetjárót, kisújszállási ökoturisztikai vállalkozót a szakmai információkért, Dr. habil. Bujdosó Zoltánt értékes szakmai tanácsaiért, valamint Dr. Némethy Sándort emberi és szakmai hozzáállásáért. Nélkülük ez a cikk nem készülhetett volna el.

Irodalomjegyzék:

- CARSON, R. (2007): Néma tavasz. *Katalizátor Könyvkiadó, Páty.*
- CHAMBLISS, K. – SLOTKIN, M-H. – VAMOSI, A-R. (2009): The Space Coast Birding & Wildlife Festival 2009. *Economic impact report & demographic profile.* Palm Bay, FL.
- DUCZA L. (1987): A Nagykunág agroökológiai viszonyainak megváltozása az árvízszabályozások után. In: Tóth A. (szerk.): *Áldás és átok a víz.* Konferenciakötet, Kisújszállás. pp. 46-77.
- FAZEKAS, GY. (2010): A szántóföldtől az asztalig. In: Ducza L. (főszerk.): *Kisújszállási Nagykun Kalendárium a 2010-es közönséges évre.* Kisújszállás Város Önkormányzata, Kisújszállás. pp. 356–357.
- FERRY, L. (1994): Új rend: Az ökológia. *Mérleg-sorozat.* Európa Könyvkiadó, Budapest.
- KVASSAY, J. (1888): Emlékirat vízszabályozásaink ügyében. Budapest, 1888.
- KVASSAY, J. (1875): Vizeinkről. Budapest, 1875.
- MONOKI, Á. (2011): A nagykunági rizsföldek természetvédelmi jelentősége. In: Ducza L. (főszerk.): *Kisújszállási Nagykun Kalendárium a 2011-es közönséges évre.* Kisújszállás Város Önkormányzata, Kisújszállás. pp. 307-311.
- MORRIS, D. (1995): Az állati jogok szerződése. *Mérleg-sorozat.* Európa Könyvkiadó, Budapest.
- TÓTH A. (2001): Agroökológiai jellegváltások a Nagykunág vidékén. – In.: Tóth A. (szerk.): *Víz- és emberformálta táj.* Konferenciakötet. Helytörténeti füzetek 8. Kisújszállás Város Önkormányzata, Kisújszállás. pp. 37-50.
- TÜSKÉS, T. (1978): Magyarország. – In.: D. Nagy Éva (szerk.): *Képes földrajz-sorozat.* Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest. pp. 35-48.

Egyéb források:

- Internet 1: http://www.termeszetvedelem.hu/_user/downloads/okoturizmus/okoturizmus_strategia_X.pdf (letöltve: 2017. február 10.)
- Internet 2: COX, R. S. (2006): Ecotourism – Does it help or hurt fragile lands and cultures? *CQ Researcher*, 16, 865-888. <http://library.cqpress.com/> (letöltve: 2016. 10. 26.)
- Internet 3: <http://epa.oszk.hu/00700/00775/00019/673-687.html> (letöltve: 2017. 02. 02.)
- Internet 4: <http://www.termeszetvedelem.hu/1996-evi-liii-tv-a-termeszet-vedelmerol> (letöltve: 2017. 02. 02.)
- Internet 5:
http://haki.hu/index.cgi?rx=&nyelv=hu&item=&searchwords2=&menuparam4=38&menuparam_4=47&type_4 (letöltve: 2016. 11. 02.)
- Internet 6:<http://www.elitemagazin.hu>; Az indián rizs – Az vagy, amit megeszel (letöltve: 2016. 11. 02.)
- Internet 7: <http://www.mme.hu/magyarorszagmadarai/madaradatbazis-glapra> (letöltve: 2016. 10. 26.)

Ajánlott honlapok:

- www.hungarobirds.com (letöltve: 2017. február 13.)
- <http://vigadokisuj.hu/a-karpatok-fantomja/> (letöltve: 2017. február 13.)
- <http://vigadokisuj.hu/fekete-golyak-gyuruzese/> (letöltve: 2017. február 13.)
- http://indavideo.hu/video/A_Nagykunsag_feltett_termeszeti_kincse_a_szekicszer (letöltve: 2017. február 13.)
- <https://www.facebook.com/tvkisuj/posts/1320709871323090> (letöltve: 2017. február 13.)